

JAN HUS JAKO DĚJINNÁ VÝZVA*

PETR ČORNEJ

Snad mi dovolíte, abych začal osobním vyznáním. Kdykoliv jsem vstupoval do této auly, ať již v roli promotora, vysokoškolského pedagoga, studenta či absolventa, přebírajícího rozličné diplomy, vždy mě ovanul jedinečný pocit spojený s mrazením v zádech. Naléhavě jsem si uvědomoval (a stále uvědomuji), že se nacházím v místech, spjatých s působením nejvýznamnějších vědeckých osobností, s přelomovými okamžiky českých dějin a zejména s Janem Husem, nejslavnějším rektorem pražské univerzity, jejím posluchačem a dlouholetým učitelem. Považuji proto za nesmírnou poctu, že zde mohu promluvit právě dnes, kdy vzpomínáme 600. výročí smrti betlémského kazatele a bez nadsázky jedné z největších postav českých i evropských dějin. Smysl velkých jubileí jistě nespočívá v okázalém, byť často povýtce formálním zhodnocení odkazu významných historických fenoménů, nýbrž zejména v příležitosti, kterou nám poskytují k hlubším úvahám nad problémy, na něž v uspěchaném tempu našich životů nemáme čas. Tak je tomu i v případě mistra Jana Husa, jehož názory i životní osudy vybízejí k množství provokativních a zároveň až překvapivě aktuálních otázek. Dámy a pánové, nemějte obavy, dotknu se jen několika z nich.

První je čistě historická a přesto vzrušující. Jak je možné, že reformní koncil, který se shromáždil v Kostnici, aby napravil neutěšený stav institucionální církve, odsoudil a poslal na smrt českého reformního myslitele? Vždyť Husův cíl se na první pohled nelišil od cílů stanovených vrcholným synodem. Betlémský kazatel požadoval, stejně jako koncil, aby se obecná církev ideově i organizačně sjednotila, odstranila tíživé papežské schisma a vrátila se ke svému hlavnímu úkolu, tj. vést věřící po úzké cestě k spasení. Podstata sporu tkvěla v rozdílných představách o způsobu jak nápravy dosáhnout. Koncil, jemuž se podařilo obnovit administrativní jednotu obecné církve a který sám sebe prohlásil za nejvyšší církevní autoritu, trval na reformě uskutečňované a kontrolované z jednoho centra. Husův koncept byl jiný. Žádná instituce a žádná moc, ať kolektivní či individuální, nemohou garantovat nápravu církve a společnosti v souladu s křesťanskými principy, pokud se na jejich rozhodování podílejí lidé žijící v rozporu s božím zákonem, totožným s nejvyšší pravdou i láskou a nadřazeným právům církevním i právům světskému. Striktní mocenské a byrokratické postupy nemohou samy o sobě uspět, zárukou skutečné reformy je pouze život v pravdě, ve shodě s křesťanskými ideály.

Husův důraz na mravní a etický rozměr křesťanství, na opravdovost víry i činů a na obbyrokratizování církve se nutně ocitl v konfrontaci se stanoviskem koncilu. Jeden z jeho

* Text přednášky proslovené ve Velké aule Karolina dne 2. července 2015 na slavnostním shromáždění Univerzity Karlovy k uctění 600. výročí tragické smrti mistra Jana Husa.

nejbystřejších mozků Jean Gerson okamžitě varoval před možnými důsledky Husova konceptu. Všude na světě, uvádí Gerson, se společnost řídí světskými a církevními zákony, nikoliv morálními kategoriemi, které závisejí na subjektivních interpretacích. Taková vláda, pokud by existovala, by byla krajně nejistá, labilní a dříve či později by zákonitě vyústila v anarchii. Hus, sdělující své názory formou kázání široké veřejnosti, se představitelům koncilu jevil jako nebezpečný rebel, ač ve skutečnosti žádným sociálním revolucionářem nebyl. K násilnému vystoupení nikdy nevyzýval, spoléhal „pouze“ na sílu božího slova, které se již jednou stalo tělem a jež má moc proměnit člověka i celý pozemský svět.

Husova představa ideálního uspořádání křesťanské společnosti plně respektovala tehdy obecně uznávaný model trojího lidu, sestávajícího z duchovenstva, šlechty a masy obyvatel, živičích se tělesnou prací. Jestliže každá tato složka plní své povinnosti, potom je společnost stabilní, funkční a harmonická. K takovému souladu bylo ale daleko. I pozdní středověk vnímal rozdíly mezi právem, spravedlností a morálkou. Problém, zda je závazné rozhodnutí soudce, vládcе a kněze porušujícího platné zákony či žijícího ve smrtelném hříchu, iritoval též Husa. Jeho závěr, že takový rozsudek či příkaz postrádá platnost před Bohem, vnášel do právní sféry morální aspekt, odkazující k božímu zákonu jakožto nejvyšší normě života každého křesťana. Rozpor mezi právem a obecně sdílenou morálkou je sice nadčasový, avšak zároveň mimořádně aktuální rovněž v naší nynější situaci. Stačí se podívat, jaké reakce vyvolávají prezidentské amnestie a některé osvobozující rozsudky, neslučující se s převažujícím povědomím o spravedlnosti. Pro kostnické soudce byly Husovy názory na právo jen dalším dokladem jeho společenské nebezpečnosti.

Tu jim ostatně potvrzovaly dramatické události v českém státě, kde Husovi přívrženci začali uvádět mistrovy reformní myšlenky (svoboda kázání božího slova, vymýcení smrtelných hříchů, zákaz světského panování církve, jež má žít podle apoštolského vzoru v chudobě) do praxe. Husův spolužák a přítel Jakoubek ze Stříbra k nim ještě připojil přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou jako Kristův příkaz, který je pro všechny věřící závazný.

Uvádím zde tyto skutečnosti z jediného důvodu. Jsem totiž přesvědčen, že hlavní příčinou Husova odsouzení nebyly ani tak věroučné odchylky, nýbrž politická výbušnost jeho alternativního reformního konceptu konkurujícího reformnímu projektu, s nímž přicházel koncil. Z pohledu vůdčích osobností kostnického sněmu ohrožovala česká reforma obtížně obnovovanou církevní jednotu a vnášela do ní riziko dalšího rozkolu. Toto nebezpečí nemohl připustit ani koncil, který s neskrývanými nadějemi sledovala celá západokřesťanská Evropa, ani římský král a dědic českého trůnu Zikmund Lucemburský, z jehož iniciativy se synod na břehu Bodamského jezera sešel.

Ne vždy musí historik pročítat tisíce stránek, aby dospěl k poznání. Někdy stačí, aby si uvědomil prostý chronologický sled událostí, tvořících logickou strukturu. Nuže, 4. května 1415 odsoudil koncil jako heretika zesnulého anglického myslitele Johna Wyclifa i s jeho učením a spisy, o něž se Husův reformní kruh v mnoha bodech opíral. Ve dnech 5., 7. a 8. června proběhlo Husovo veřejné slyšení, záležitost v případě člověka obviněného z hereze zcela výjimečná, a v sobotu 15. června zavrhl synod přijímání pod obojí způsobou. Na veřejnosti i v kuloárech jeho účastníci sice přiznávali, že Jakoubek má věcně pravdu, avšak ve věroučných a kultovních záležitostech si institucionální církev hodlala udržet své magisterium. To byl důvod, proč zahájila tažení proti české reformě, již koncil hodlal potlačit dříve, než získá širší společenskou ozvučnost. O Husově odsouzení nebylo tudíž pochyb.

Tělesně vyčerpaný pražský mistr stanul v roli obžalovaného před intelektuální elitou tehdejší Evropy, jež požadovala jedině: aby odvolal a podrobil se autoritě koncilu. Na smrt ho poslat nechtěla. Z politického hlediska vyhovoval kostnickému shromáždění Hus živý, odsouzený k žaláři na izolovaném a fakticky nepřístupném místě. Jeho odvolání by logicky vedlo k rozpadu českého reformního hnutí a k plnému začlenění českých zemí pod kontrolu sjednocené římské církve. Jan Hus tyto souvislosti chápal. Neodvolal nejen proto, že byl rozhodnut následovat Kristův příklad, ale také proto, že byl tváří českého reformního hnutí, za něž cítil odpovědnost a které nemínil zradit. Koncilu tak nezbylo nic jiného než předat Husa světské moci k exekuci. České reformní hnutí, které získalo svého mučedníka a s odstupem jedenácti měsíců v osobě mistra Jeronýma Pražského druhého martyra, se ale zastrašit nepodařilo.

Ano, Jan Hus stál proti celé Evropě, která ho odsoudila jako rozvratníka a kacíře. V červenci 1415 byl se svými názory na koncilu osamocený, dějiny mu však po sto letech daly za pravdu. Institucionální a byrokratická římská církev nedokázala proklamované reformní záměry uskutečnit a trest se logicky dostavil. Na podzim 1517 zahájil Martin Luther éru velkých reformací, které se přihlásily k Husově výzvě i památce. Tento moment zároveň poskytuje odpověď na otázku, zda Jan Hus patří ještě středověku nebo už novověku. Jeho zjev se tyčí na rozhraní epoch, svými kořeny vyrůstá z prohloubené gotické religiozity, zároveň však otvírá prostor reformačnímu myšlení.

Další otázka vyplývá z diskuse, která se v posledním čtvrtstoletí vede v nekatolických církvích a především v rámci církve katolické. Bezprostředně souvisí s deklarovaným oficiálním postojem papeže Jana Pavla II. i nynějšího papeže Františka, kteří vyslovili „hlubokou lítost nad krutou smrtí“, jež Husa stihla, a nad ranou, již tento čin křesťanstvu způsobil. Omluva vyslovená na Husovu adresu i uznání jeho reformátorských zásluh vedou k úvahám, zda má Jan Hus spojitost s husity, kteří se ne zcela přesně drželi jeho názorů, v mnoha směrech je překračovali a rozvíjeli až do podoby, s níž by betlémský kazatel sotva souhlasil. Týká se to především ozbrojeného boje za boží zákon a programového obrazoborectví, vnímaného dnes nejednou jako projev kulturního barbarství, jakkoli bylo symptomatickým rysem radikálních proudů evropské reformace. To vše jsou záležitosti neobyčejně citlivé a diskutované i v odborných komunitách.

Zde stačí říci jedině. Husitský program, shrnutý roku 1420 ve čtyřech artikulech pražských a respektovaný všemi husitskými proudy, je, kromě laického kalicha, v podstatě celý obsažen už v Husových textech z roku 1413. K přijímání pod obojí způsobou se Hus takřka manifestačně přihlásil v Kostnici v reakci na odsouzení kalicha i u vědomí, že se české reformní hnutí nesmí ve vztahu k této liturgické zásadě rozštěpit. I když betlémský kazatel uznával výchovnou funkci obrazů s náboženskými náměty, hlásily se k němu všechny radikální husitské směry, včetně stoupenců ikonoklasmu. Označení *husité*, původně pejorativní a užívané výhradně Husovými protivníky, pak časem přijali za své bojovní i umírnění přívrženci utrakvismu. Úcta, prokazovaná Husovi českou reformací po celé husitské a předbělohorské období, je obecně známa. Husův svátek se slavil fakticky nepřetržitě od 6. července 1416 až do 6. července 1621, kdy vyzněl jako důstojná i důrazná manifestace nesouhlasu s popravami na Staroměstském náměstí. Hus a husité k sobě zkrátka geneticky náležejí. Bez Husa by husitství nebylo.

Třetí a závěrečné zamyšlení reaguje na vznášené pochybnosti, zda skutečný mistr Jan Hus má ještě co říci dnešní ahistorické postmoderní době, libující si v destrukci hodnot

i autorit, odmítající velké pravdy a preferující pravdy malé, dílčí a subjektivní. V analogické situaci odpovídal na podobné otázky jiný profesor této univerzity, filozof Tomáš Garrigue Masaryk. Česká společnost sice na sklonku 19. století používala historické argumenty, kde se dalo, na scénu však mezitím razantně vstupoval liberalismus a spolu s ním moderní kulturní proudy, preferující individualismus a zavrhuující historismus jako překonaný relikv starých časů. Masaryk, ač svým založením modernista a pokrokař, však Husa a českou reformaci učinil jedním ze stavebních kamenů své filozofie českých dějin, která měla ryze praktický smysl. Předložit etnický české společnosti, jejíž politická jednota se v důsledku sociální a názorové diferenciaci nedávno rozpadla, návod k dosažení kýžené politické svébytnosti.

Místo koncentrace na individuální a utilitárně chápané zájmy nabízel Masaryk život v pravdě, která je nadčasová, neboť má etickou a transcendentální povahu. Žít opravdově znamená žít mravně, nic si nenamlouvat, nepodvádět a nelhat. I proto Masaryk vyrukoval s Husem, ačkoliv jeho dílo, osudy a problematiku kostnického koncilu příliš neznal, což lze ilustrovat celou řadou dokladů. Masaryk se však nedovolával autentického Husa, nýbrž Husa, s nímž ho, jak svého času trefně postihl Otakar Funda, spojovala intencní kontinuita, daná shodným platónským východiskem a směřováním k ideálu, k němuž se člověk i lidstvo na své dějinné pouti vztahují. To Masaryka pojilo s dalším velkým Moravem a obdivovatelem Husa i husitství, Františkem Palackým. Umístil-li Masaryk na prezidentskou standardu upravenou Husovu a husitskou devízu Pravda vítězí, převzatou z apokryfní biblické knihy Ezdrášovy, nemínil tím pravdu boží, shrnutou ve čtyřech pražských artikulech, nýbrž etickou maximu, nároky propůjčující životu člověka, národa a společnosti vyšší smysl. Bez nich se bytí mění v pouhé materiální přežívání. Je to právě důraz na život v pravdě, která je duchovní mocí nad člověkem a veškerým jeho konáním, co spojuje Masaryka s Husem. Mezi oběma muži skutečně existuje ideová souvislost, i když betlémský kazatel rozhodně nehájil myšlenky svobody, pokroku, racionálního poznání a občanské rovnosti, které si ve svůj štít vetkla až moderní doba.

V těchto prostorách nemohu nezmínit dalšího člena naší alma mater, s nímž Husa spojuje intencní kontinuita. Student Jan Palach zvolil sebeupálení jako formu protestu proti nastupující normalizaci a nesvobodě nejspíš pod vlivem příkladů buddhistických mnichů ve válkou drásaném Vietnamu. Jeho čin byl však okamžitě srovnáván s Husovou obětí. Rakev s Palachovými tělesnými ostatky byla vystavena na nádvoří Karolina v blízkosti Husovy sochy a mohutný pohřební průvod v onu ponuru sobotu 25. ledna 1969 tiše a důstojně procházel kolem Husova pomníku na Staroměstském náměstí.

Jan Hus jako výzva prostupuje české i evropské dějiny od onoho osudného 6. července 1415. Je příkladem člověka, který sám na sebe vztáhl absolutní nároky božího zákona a přinesl jim absolutní oběť. Kdo z nás by to dokázal? Asi postačí, když se budeme chovat tak, abychom se nemuseli před dějinami stydět.

Výběr z použitých pramenů a literatury

Prameny

František Mrázek DOBIAŠ – Amedeo MOLNÁR (edd. a překlad), *Husova výzbroj do Kostnice (Řeč o míru, O postačitelnosti Kristova zákona, Řeč o víře, Prohlášení o člancích Pálčových)*, Praha 1965; Jaroslav ERŠIL (ed.), *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, I–II, Praha 1980; Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin, 1895–1938*, Praha 1995; Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin, 2, 1938–1989. Posuny a akcenty české otázky*, Praha 2006; Jan HUS, *O církví*, edd. a překlad František Mrázek DOBIAŠ – Amedeo MOLNÁR, Praha 1965; Václav NOVOTNÝ (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum*, VIII. Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy a paměti o M. Janovi Husovi a M. Jeronymovi z Prahy, Praha 1932; Václav NOVOTNÝ (ed.), *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, Praha 1920; Franciscus PALACKÝ (ed.), *Documenta Mag. Joannis Hus...*, Pragae 1869; Ulrich RICHENTAL, *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418*, ed. Thomas Martin BUCK, Ostfildern 2011; Evžen STEIN (ed. a překlad), *M. Jan Hus jako univerzitní rektor a profesor. Výbor z jeho projevů*, Praha 1948.

Literatura

František Michálek BARTOŠ, *Čechy v době Husově 1378–1415*, (České dějiny II/6), Praha 1947; František Michálek BARTOŠ, *Z dějin hesla Pravda vítězí*, Praha 1947; Walter BRANDMÜLLER, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, Band I. Bis zur Abreise Sigismunds nach Narbonne, Paderborn – München – Wien – Zürich 1991; Karl-Heinz BRAUN et alii (Hgg.), *Das Konstanzer Konzil 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Essays*, Darmstadt 2013; Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP (edd.), *Husitské století*, Praha 2014; Dušan COUFAL, *Polemika o kalich mezi teologií a politikou. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012; Petr ČORNEJ, *Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti*, AUC-HUCP 53/1, 2013, s. 25–34; Paul DE VOOGHT, *L'hérésie de Jean Huss*, I–II, Louvain 1975 (český překlad *Kacířství Jana Husa*, ve 32 částech, in: Theologická revue 68–74, 1997–2003); Otakar Antoň FUNDA, *Masarykova interpretace Jana Husa*, in: Jan Blahoslav Lášek (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi. Sborník z mezinárodního symposia konaného 22.–26. září 1993 v Bayreuthu*, Praha 1995, s. 300–304; Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, 1918–1990, Praha 1998; Vilém HEROLD, *Jan Hus a husitství*, in: Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček, *Politické myšlení pozdního středověku a reformace (Dějiny politického myšlení II/2)*, Praha 2011, s. 237–320; Miloš DRDA – František Jindřich HOLEČEK – Zdeněk VYBÍRAL (edd.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí (Husitský Tábor – supplementum 1)*, Tábor 2001; Jiří KEJŘ, *Husův proces*, Praha 2000; Jiří KEJŘ, *Z počátků české reformace*, Brno 2006; Jiří KEJŘ, *Jan Hus známý i neznámý. (Resumé knihy, která nebude napsána)*, Praha 2009; Václav KOTYK, *Spor o revizi Husova procesu*, Praha 2001; Jiří K. KROUPA (ed.), *Veritas vincit – Pravda vítězí. Symposium Praha 20. X. 1994*, Praha 1995; Thomas KRZENCK, *Johannes Hus. Theologe, Kirchenreformer, Märtyrer*, Gleichen – Zürich 2011; Vlastimil KYBAL, *M. Jan Hus. Život a učení*, 2, *Učení II/1, II/2, II/3*, Praha 1923, 1926, 1931; Jan Blahoslav LÁŠEK (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi. Sborník z mezinárodního symposia konaného 22.–26. září 1993 v Bayreuthu*, Praha 1995; Tomáš Garrigue MASARYK,

Česká otázka, Praha 1895; Tomáš Garrigue MASARYK, *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*, Praha 1990; *Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství víry dnešku*, Praha 2012; Amedeo MOLNÁR, *Husovo místo v evropské reformaci*, *Československý časopis historický* 14, 1965, s. 1–14; Amedeo MOLNÁR, *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985; Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení*, 1, *Život a dílo I/1, I/2*, Praha 1919–1921; Josef PEKAŘ, *Jan Hus*, Praha 1902; Josef PETRÁŇ (ve spolupráci s Lydií PETRÁNOVOU), *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015; Ctirad Václav POSPIŠIL, *Husovská dilemata*, Kostelní Vydří 2015; Jan SEDLÁK, *M. Jan Hus*, Praha 1915; Pavel SOUKUP, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011; Pavel SOUKUP, *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015; Michal SVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/48–1622, Praha 1995; František ŠMAHEL, in cooperation with Ota PAVLIČEK (eds.), *A Companion to Jan Hus*, Leiden – Boston 2014; František ŠMAHEL, *Hranice pravdy*, Praha 1970; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, I–II, Praha 1993; František ŠMAHEL, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013; František ŠMAHEL, *Máme právo oslavovat Jana Husa?*, AUC-HUCP 53/1, 2013, s. 13–15; Zdeněk VYBÍRAL – Jakub SMRČKA, *Jan Hus. O knězi, myslitelích a reformátorovi*, Tábor 2015; Blanka ZILYNSKÁ, *Jakoubek ze Stříbra a dobová církevní správa*, in: Ota Halama – Pavel Soukup (edd.), *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*, Praha 2006, s. 9–48; Blanka ZILYNSKÁ, *Hus a vdova Fída – legenda a skutečnost jednoho místa paměti*, AUC-HUCP 53/1, 2013, s. 35–42.

K literatuře a edicím publikovaným po 6. červenci 2015 nebylo již možné přihlídnout.